

AZ ADY- ÉS NAGY LÁSZLÓ- HISTORIOGRÁFIÁHOZ

Koczás Sándor (1924–2000) éleztése

„*Akik Ady Endrét az öröklétben sértegetik, a tördobálóknak ne legyen irgalom*” – kezdi *A föltámadás szomorúsága* című lírai apológiáját Nagy László, amelyben a megidézett vers költőjét övező félreértések három változatáról beszél: a „*tördobálók*” mellett a „*virágdobálókról*” és a „*darabolókról*” („*koncolókról*”), de később említi még a népcukrozó „*kufár lelkek*” és az „*adóvevők*” hamisításait is. Ez mind megtörtént Adyval, az Ady elleni támadások és a kultusz együtt övezték a költőt fellépésétől mindmáig. Ez a könyv – a „*Nekem Ady Endre ostora tetszik*” című tanulmánygyűjtemény – elsősorban Ady Endre és Nagy László költészetéről szól. Napvilágra hoz feldolgozandó, a szakmai köztudatba kívánckozó irodalomtörténeti szövegeket, köztük eddig publikálatlanokat is, amelyek nem is épültek bele az emlékezetbe. Szembeötlő a tanulmányokban, verselemzésekben, ismeretterjesztő előadásokban, hogy hányszor hivatkozott Koczás Sándor Adyra Nagy László szavaival, mennyi az egyiket a másik indulatával, motívumrendszerével, képalkotásával megvilágító észrevétel. Közvetetten azonban a tanulmányok azok szerzőjét, Koczás Sándor irodalomtörténész is bemutatják, aki mára kiesett az irodalomértők emlékezetéből. Egy olyan embert, aki Adyt is, Nagy Lászlót is védelmezte, előbbi a kisajátítóktól, az őt darabolóktól, utóbbit közvetlenül a kultúrpolitikától. Koczás Sándor mindkét esetben az érdes, társadalomkritikus, de esztétikailag megformált szólás jogának pártján állt.

Sokan vannak, akik személyesen már nem ismerhették Koczás Sándort, ennek a jelentékeny poszthumusz kötetnek a szerzőjét. Bemutatom

ezért röviden azt az irodalomtörténészt, aki ugyan sok nyomot, szerkesztett kötetet hagyott maga után, de tulajdonképpen ez az első saját írásait megjelentető kötete.

Koczás Sándor 1924-ben született, édesapja iskolaigazgató volt. Szegeden és Budapesten járt egyetemre. 1948-tól nyugdíjba menetelig – ez ma már szintén alig elképzelhető – egy munkahelye volt, az Eötvös Loránd Tudományegyetem huszadik századi tanszéke, azaz a IV. és V. éves, a 19. század legvége és a 20. század irodalmában elmélyedő magyar szakos hallgatókat oktatta évtizedeken át. Haláláig tartott ún. *speckollokat*. Az 'oktatta' kifejezés nem fejezi ki tanári karakterét. Meghatározó egyéniség volt, amit nemcsak tudásának köszönhetett, hanem a hallgatókat a munkáiba befogó, számukra ezzel a jövő hivatásának lehetőségeit is megmutató személyiségének is. Mindig kész volt a beszélgetésre, érdekelte a hallgatók háttere, gondja, terve. Annak, hogy irodalomtörténeti pályáját tulajdonképpen nem futotta ki, éppen a sok szóbeliség, a rengeteg, fiatalokat segítő beszélgetés is magyarázata. No meg a közélet iránti szenvedélyes érdeklődése. A nyomtatott munkák és a fiatalok személyiségének formálása egyformán érdemi létforma volt számára. Köztudott volt az egyetemen legendás bátorsága az ELTE alkotóköreinek *Tiszta Szívvel* című kiadványa 1964-es első száma megjelenésekor. József Attilának az a verse adta a folyóirat címét, amely miatt a költőt „Horger Antal úr” 1925-ben eltávolította a szegedi tudományegyetemről. A *Tiszta Szívvel* is a (sajtó)történet része már, egy nevezetes epizódja a kifejezés szabadságában hívő egyetemisták jelentkezésének. Az ún. adréma-lemezeken sokszorosított folyóiratból – ez olyan stencilfajta volt, a technika szigorú nyilvántartással kerülhetett a huszoneves szerkesztők kezébe – párszáz példány készült, de akkora ribilliót támasztott, hogy a rendőrség kiszállt az egyetemre, s begyűjtötte a kiadvány maradékát. Az alkotókör felügyeletével megbízott tanár, Koczás Sándor ismerte a kiadandó anyagot, de mivel ösztöndíj-osztás volt és a publikálás lázában élő hallgatók úgy gondolták, több fogy a lapszámból, ha hamarabb árulni kezdik. Koczás Sándor nem tudott az időzítésről, de a kihallgatáson állította, hogy tudtával és jóváhagyásával történt minden. Rektori fegyelmit kapott, hosszú ideig szünetelt a folyóirat, Koczás Sándor évekig nem utazhatott külföldre, még szakmai rendezvényekre sem, de szerkesztő-hallgatóknak haja szála sem görbült. Kaphattak volna örökös éber

figyelmet, eltanácsolhatták volna őket az egyetemről, utánuk nyúlhattak volna később is, ha fény derül önállóságukra. Érdemes felidézni, kik voltak az egykori önképzőkori ifjak, mára halottak és a nyolcvanat közelítő élők: Asperján György és Sumonyi Zoltán voltak szerkesztők, a szerzők között Bella István, Bikácsy Gergely, Farkas János, Győri László, Horgas Béla, Kamarás István, Oláh János, Pályi András, Rózsa Endre, Szabó Zoltán, Jancsó Ildikó. Mindőjükből lett valaki.

1977-ben, éppen az Ady centenáriumi évben kerültem Koczkás Sándor hallgatói közé. Feladatul adta az Erkel Színházban rendezett központi ünnepség közvetítésének megnézését, hogy jegyzeteljünk Óvári Miklós beszéde alatt, s azt egy órán megbeszéltük. Beléltünk a kultúrpolitika szempontjaiba, s rögtön megéreztük, milyen tétje van az irodalomnak. Aztán Nagy László szemináriumot tartott, máig emlékszem arra a tűzre, amivel a *Menyegzőt* elemezte, majd egy vacak egyetemi lemezjátszóról meghallgattuk Berek Katalin előadásában. A látomásos-mitikus hosszúvers után percekig hallgattunk. A *Záróra, fejlődés* című Nagy László verset Koczkás Sándor órája óta az egyik legmagyarabb haza-szerelmes versnek tartom, amiben benne van a magyar társadalom szabadsághiányának, tehetetlenségének minden fájdalma.

Úgy kerültem aztán Koczkás tanár úrhoz közelebb, hogy mint a versek iránt odaadó figyelmet tanúsító hallgatót, meghívott a Magyar Rádióban futó, kéthavi rendszerességgel jelentkező *Magyar Műzsa* című műsorának szerkesztői munkálataiba. Kortárs versválogatás volt ez, a Kádár–Aczél-korszak gazdag, bár ellenőrzött, irodalmi folyóirat-kultúrájában megjelent lírai alkotásokat figyelte hónapról hónapra. Nemes közművelődési vállalkozás. (Kellettek hozzá persze a remek rádiósok is, elsősorban Dorogi Zsigmond, írjuk le az ő elfeledett nevét is.) Milyen megtiszteltetés volt, amikor néhányunkat elvitt a többnyire nyilvános felvételekre, s olyan színeseket láthattunk a szó szoros értelmében testközelből, mint például Major Tamást, Csernus Mariannt, Kállai Ferencet verseket olvasni, mondani. Major Tamás Tandorit mond – ez a mából alig hihető, két végtelenül távolálló világertelmezés – és mégis! Röptető boldogság volt ez a már majdnem felnőtt hallgatóknak, ráérezni a lírai hagyományok és motívumok rejtett rendszerére, a polifon kortárs magyar költészet gazdagságára. Szenvedélyesen tisztelte és szeretette az alkotókat, nemcsak a kezükben ostort tartó

költőket, hanem a pokol kapujában is szelídnek maradt Radnóti. Számos Radnóti-kiadás is fűződik Koczkás Sándor nevéhez, ahogy Bálint Györgynek, a „felháborodás művészenek” felfedezése is, írásainak kötetbe gyűjtése és a pálya értelmezése (*A toronyőr visszapillant*). Felejthetetlen felháborodása, amit Nagy László temetése után osztott meg velünk: a „népiek” nem engedték a koporsót övező sorfalba beállni Juhász Ferencet, akivel ikercsillagok voltak fellépésük esztendeiben. Juhász „bűne” állítólag az volt, hogy az Új Írásból almanachot csinált, s hogy személyesen közel került Aczél Györgyhöz. A temetés nem írta felül Juhász akkori irodalmi csoportmegítélését, s ezt a tanár úr erősen kifogásolta. Emberség volt ebben a továbbadott figyelemztetésben, hogy meddig tarthat a harag vagy gyűlölet.

Koczkás Sándor életműve nem torzó, de mégis, csak szerkesztett kötetek maradtak utána. Vajon miért nem született meg ennyi Ady-tudással az Ady-monográfia?

A kötet első Ady-írásának jegyzete, igaz szükséztlenül, válaszol is a kérdésre. A hetvenes években, de már az azt megelőző évtizedekben, a Rákosi–Révai korszakban a (kultur)politika az irodalmat tételei alátámasztására akarta kisajátítani, fel akarta használni a saját céljai szempontjából a robbanó társadalmi indulattal fellépőket. Így Petőfit – Adyt – József Attilát kinevezte a forradalmi fősodor részeseivé, azaz – a bevezetőben idézett Nagy László-i kifejezéssel – darabolta. Petőfiből lobogó lett. A dyból sokáig csak a radikális jobbító, a magyar ugart, a Tisza-politikát ostorozó és – igen nagyfokú túlzással – az 1919-es proletárforradalmat „előkészítő” verseket emelte a tankönyvekbe. Közismerten nem járt jobban József Attila sem. S ezzel a folyamattal mintegy párhuzamosan, de már az Aczél-korszakban, a bizalmi kör tagjaira, a kultúrpolitikát közvetlenül segítő marxista irodalomtörténészekre bízta a forradalmi triászról szóló monográfiák elkészítését. Így lett Petőfi Sándor Pándi Pál kutatási felségterületévé, így Ady Endre Király Istváné és így József Attila Szabolcsi Miklóisé. Komoly eredmények születtek, de volt bennük némi disszonancia. Pándi Pál egy töredékes Petőfi-monográfiával állt elő (*Petőfi – A költő útja 1844 végéig* [1962, az 1982-es javított kiadás sem lépett túl 1844-en]), mert nem tudott megbirkózni Petőfi *Felhők*-ciklusa pesszimizmusával. Hosszasan próbálta bizonyítani, hogy Petőfi közvetlenül köthető a jövőre irányuló új szociális eszmékhez, sikertelenül. Pándi Pál erre felhagyott Petőfivel, s megírta az

utópista szocialista gondolkodás magyarországi történetét („*Kísértetjárás Magyarországon* [1972]), remek alapkutatásokat végezve, de Petőfire nézvést baljós véggel, torzónak hagyta a monográfiát. Szabolcsi Miklós négy vastag kötetes, végigvitt József Attila-monográfiát alkotott. Király István pedig – terjedelmi határokat ugyancsak alig ismerve – egy közepen hiátussal megjelent, ám megkerülhetetlen Ady-monográfiát tett le az asztalra, nem dolgozta ki az 1912 és 1914 közötti időszakot. Az erősen átideologizált forradalmi Adyt hatalmas erőt fektetve a polémiák kiélezésébe, bekapcsolta az imperializmus elleni küzdelembe. Igen, így tett vele.

Abban az időszakban a monográfiára méltó alkotók tehát közel kizárólagosan foglaltak voltak, s Koczkás Sándort tanszékvezetője, Király István átírányította az Ady kritikai kiadás munkálataiba. Párhuzamos pályakép, könyv készült akkor elképzelhetetlen volt, az intézményi főnök döntése ellen nem volt fellebbezési lehetőség. S persze a monográfiák – legkevésbé Szabolcsi négy József Attiláról szóló kötete, melynek zárókönyve a rendszerváltás után született már, annak minden könnyebbségével – a szakmai alapkutatásokon túl ideológiai útmutatást is sugalltak, s ennek alternatíváját nem lehetett felmutatni. Az emlékezni tudók elmondhatják, milyen erős volt Koczkás Sándor ellenérzése Király koncepciójával szemben.

Az Ady kritikai kutatásokban nem vettem részt, de sokat hallottam tőle és munkatársaitól erről is. A kritikai kiadás – a szerző eredeti elképzeléséhez, kéziratához vagy általa jóváhagyott kiadáshoz hű szöveg előállítására, kiegészítve a mű értelmezését segítő kor-, művelődés- és eszmetörténeti magyarázatokkal, valamint keletkezéstörténetére, további szövegváltozataira utaló jegyzetekkel – csapatmunka. Tanítványai és fiatal kollégái profitáltak az anyaggyűjtés, értelmezés folyamatában eltanult mesterfogásokból, forráskezelésből. Ha Koczkás Sándor bibliográfiáját megnézzük, látjuk, hogy már 1958-ban és 1959-ben jelent meg tőle – utóbbi a politikailag megvesztegethetetlen Vezér Erzsébettel közösen – egy Ady publicisztikaválogatás, az *Iffjú szívekben élek*, illetve *A nacionalizmus alkonya*. Évtizedekben számítható tehát elmélyülése az Ady-életműben. Ady Endre három verskötetének kritikai kiadása jelent meg Koczkás Sándor szerkesztésében, a negyedik is majdnem készen állt Koczkás Sándor halálakor, 2000-ben. A munkát N. Pál József és Janzer Frigyes fejezték be. Szövegmagyarázó jegyzeteikben tisztelegtek mesterük emléke előtt: „a jegyzetek harmadik

rovata a keletkezéstörténet. E rovat összeállítása némileg eltér az eddigi gyakorlattól. Az előző három kötet sajtó alá rendezője – Koczkás Sándor – hatalmas gyakorlattal oly alapos és oly egyéni formát alakított ki az elmúlt évtizedek során, hogy ebben őt követni egyelőre képtelenek vagyunk. Tanulva tőle igyekeztünk az adott vers létrejöttére, keletkezésének körülményeire, az életrajzi és az élményhátter lehetséges összefüggéseire egyaránt figyelemmel lenni, de az általunk összeállított kötet számos ponton szegényesebb, így keletkezéstörténeteink is rövidebbre fogottak. Ez az utolsó, már nélküle megjelent kötet is 2006-os, és a költő verseit mindössze 1909-ig tartalmazza. A motívumokat a versekben, publicisztikákban, novellákban, levelezésekben fejében tartó sajtó alá rendező halálával megszűnt az Ady-kutatócsoport, s vele együtt megszakadt a kiadások folyamatossága.

Koczkás Sándor hiánya tehát jelenvaló.

Széchenyi Ágnes